

Biosférické rezervace: Ohlédnutí a perspektiva

V průběhu Generální konference UNESCO v Paříži na podzim 1997 požádal člen redakční rady časopisu Životné prostredie, prof. Jan Jeník, o rozhovor Dr. Jane Robertsonovou-Vernhesovou, která již dlouho působí v sekci ekologických věd pařížského sekretariátu UNESCO. Studovala v Anglii a pak v Paříži, kde se právě v té době rozvíjel program UNESCO MaB, zakládala se síť biosférických rezervací (BR) a zároveň se připravoval program Světového kulturního a přírodního dědictví. K jejím učitelům a spolupracovníkům patřili například M. Batisse, M. Hadley, F. diCastri a B. von Droste. Mezi těmito průkopníky našla své místo a po organizačních změnách zůstala natrvalo v sekretariátu MaB, kde v současnosti vede registr Světové sítě biosférických rezervací a shromáždí uje informace o těchto územích. Stará se také o přípravu podkladů vyhlášení nových členů sítě BR. Má na starosti právě evropské a severoamerické BR (v pojetí UNESCO je to region Evropa).

Tento dialog se jevil potřebným zejména proto, že mnohé evropské a světové organizace vstupují na mezinárodní scénu neustále s novými environmentálními iniciativami, které se s programem MaB sice částečně doplňují, ale většinou se značně překrývají v obsahu i v potřebách finančního a logistického vybavení.

J. Jeník: Prvotní koncepce BR se postupně měnily. Jaké byly vývojové trendy?

J. Robertsonová-Vernhesová: Zakladatelé sítě BR věnovali r. 1974 značnou péči definici pojmů a vysvětlení zásad pro zakládání nového typu chráněných území. Společali však na samotný apel obsažený v názvu programu (Člověk a biosféra – MaB). Automaticky předpokládali synergické řešení problémů civilizovaného světa: s přírodou a člověkem na dvou pólech a s metodami přesahujícími romantické ochrannářské cíle. Nepodařilo se jim však zabránit určitému nepochopení, takže na začátku se za BR vyhlášovaly velmi různorodé typy území. – Mezi prvními to byly národní parky nebo přírodní rezervace, a to i takové, v nichž lidé vůbec nežijí a kde se tedy přímo neřeší konflikty mezi dostupnými přírodními zdroji a potřebami lidské populace. Jedna z prvotních zásad

pro výběr BR totiž byla, aby světovou sítí BR tvořily modely přírodních ekosystémů, jež by mohly být výchozí srovnávací základnou a bankou druhového složení (teprve později se začalo mluvit o biodiverzitě). Mezi první BR byly dále také zaregistrovány krajiny, které člověk udržoval v přiměřené přírodní a civilizační rovnováze nebo experimentální území (povodí, poleš) sloužící ke studiu ekologických vazeb v přírodě. Nevyhlášovaly se BR na místech zcela urbanizovaných nebo v krajínách vyžadujících totální rehabilitaci – i když se i o takových objektech v prvním dokumentu uvažovalo.

MaB je mezivládním programem UNESCO, a proto výběr BR do Světové sítě záležel hodně na přístupu jednotlivých národních komitétů. Mezinárodní koordinační výbor MaB (resp. jeho byro) jen těžko mohl významněji revidovat návrhy jednotlivých národních komitétů. Nárůst BR byl v prvních letech vel-

mi energický. V letech 1976 a 1977 registroval např. Irán celkem 9, Polsko 4, Velká Británie 11, USA 27, Austrálie 8 a Bulharsko 17 BR.

J. Jeník: Organizátorům Světové sítě se nicméně podařilo přesvědčit zainteresované země o výhodě rozmanitých typů BR, jejichž rejstřík je vhodný zároveň pro ochranu primárních přírodních zdrojů a zároveň pro řešení naléhavých ekologických problémů. Během prvních deseti let vzniklo 250 BR, ve kterých se s různým úspěchem a akcentem začaly uskutečňovat programy ochrany, výchovy, manažmentu a cíleného výzkumu. Nutno přiznat, že na půdě UNESCO se příznivě spojovaly zkušenosti a původně separátní projekty, a že se program MaB v integrované podobě soustřeďoval na území nově vyhlášených BR. Zkušenosti z průmyslové a zalidněné Evropy ukázaly, že starší představa malých přírodních rezervací a izolovaných národních parků je neudržitelná, protože vektory energie, látek (mezi nimi i škodlivin) a informací (zejména genetických) propojují celé kontinenty. Bez nárazníkové a přechodné zóny je ochrana přírodních skvostů nerealizovatelná.

Situace v sedmdesátých a na začátku osmdesátých let byla charakteristická také rozvojem ekologických věd, jež ukázaly dříve neznámé souvislosti mezi změnou životadárných zdrojů a ohrožením biologické diverzity. Její pokračující ztráty ukázaly, že pro udržení biologické rozmanitosti nestačí ani kolem deseti tisíc již vyhlášených chráněných území (větších nežli 1000 ha) na světě.

Společně s MaB vykročily energicky k aktivní ochraně přírody s pomocí manažmentu také mnohé nevládní ochrannářské organizace, jmenovitě IUCN. – Mezníkem ve vývoji BR byla pařížská konference *Ekologie v praxi* (1981), která vysoce odborně, leč pragmaticky, shrnula

desetileté období celého programu MaB. Ukázala, že většina chráněných území v Evropě a jiných zalidněných oblastech má naději na přežití jen při zakalkulování lidských vlivů a manažmentu.

J. Robertsonová-Vernhesová: V rozmanitosti tisíců chráněných území se BR začaly lišit podrobnější inventarizací přírodních zdrojů, důslednou vnitřní zonací podle míry lidské interference a postupu manažmentu podle akčních plánů, resp. plánů péče. Tato funkce BR byla zdůrazněna hlavně na první světové konferenci BR v Minsku (1983), kde vyvstal též požadavek na akcentování systematického sledování změn přírodních a civilizačních parametrů v čase, čili monitoring. Při jednoduché tříslizkové zonaci i ve složitějším prostrovém uspořádání se začala osvědčovat standardní organizace BR: core area – zóna jádrová, puffer zone – nárazníková a transition zone – přechodová. Z dnešního pohledu se tato organizace zdá samozřejmostí, ale je třeba si uvědomit, že velká většina přírodních rezervací nebo národních parků neměla při svém vzniku vnitřní zonaci.

Podstatným krokem vpřed pro organizaci BR byla konference ve španělské Seville (1995), při níž byly shrnuty dvacetileté zkušenosti, zřetelně formulována strategie další práce a schváleny rámcové stanoviny Světové sítě BR. Z dokumentů této konference vyplývá, že vzrostly ohledy na koexistenci mezi místním obyvatelstvem a příslušnými přírodními celky, které přímo nebo nepřímo lidská populace ovlivňuje či využívá. Ve vybraných BR se objevily významné směrnice k opakovaným kontrolám funkčnosti BR. Bylo též přijato usnesení, že nefungující BR může být ze světové sítě vyřazena. Ačkoliv BR vycházely z dříve dohodnutého mezinárodního programu MaB, r. 1995 se upevnil jejich mezinárodní statut tím, že rámcové

stanovy přijala zvláštní rezoluce Generální konference UNESCO za přítomnosti 186 států.

J. Jeník: UNESCO je v kulturním světě velice váženou organizací pro velmi široký záběr programů a projektů, které spojují aktivity v oblasti výchovy, vědy a kultury. Je třeba ale přiznat, že v široké veřejnosti jsou známejší místa zapsaná do seznamu Světového kulturního a přírodního dědictví. Kupříkladu, v České republice je lokalita Světového dědictví Český Krumlov nesporně mnohem populárnější nežli dvě v těsné blízkosti ležící BR – Šumava a Bavorský les. Stavební památky Českého Krumlova jsou zcela jistě jedinečné a neopakovatelné. Ale i na Šumavě žijí druhy živočichů a rostlin, které jinde ve světě nenajdeme. Pro mnohé lidi je dokladem větší hodnoty lokalit světového dědictví i skutečnost, že pro ně lze čerpat také finanční podporu ze Světového fondu. Nejasný je také rozdíl mezi lokalitami Světového dědictví s převážně přírodní náplní a BR s obvyklým přírodním potenciálem.

J. Robertsonová-Vernhesová: Rozdíl mezi BR a lokalitami světového kulturního a přírodního dědictví jsou meritorní i organizační. Místa světového dědictví jsou vyhlašována na základě úmluvy UNESCO, kterou ratifikovalo 151 smluvních stran (států); Světová síť BR je součástí mezinárodního programu, spočívající převážně na rezoluci schválené Generální konferencí UNESCO. Na seznamu Světového dědictví jsou zapsány objekty vybrané s ohledem na univerzální kulturní hodnoty a obsahující artefakty, jež jsou typické pro kulturní oblasti; do Světové sítě BR patří objekty zahrnující ekosystémy a biodiverzitu, jež jsou reprezentativní pro biogeografické oblasti a vystavené případným antropogenním transformacím. U objektů Světového dědictví se vyžaduje dlouhodobá

nedotknutelnost a ochrana in extenso; u BR může vystačit zákonná ochrana pouze ve vztahu k jádrovému území. Lokality Světového dědictví jsou zapsány na seznamu Světového dědictví; naproti tomu BR tvoří Světovou síť podporující dlouhodobý monitoring a výměnu vědeckých informací. Lokality uvedené na seznamu Světového dědictví mohou čerpat finance z Fondu světového dědictví; Světová síť BR je podporována regionálními a místními logistickými a finančními zdroji. Úroveň ochrany lokalit Světového dědictví je sledována případ od případu a kritické případy se dostávají na Listinu ohroženého světového dědictví; status BR je revidován každých deset let. Konvence světového dědictví formálně nepředpokládá zrušení lokality, ale vyřazení je možné podle pracovních směrnic; vyřazení BR umožňují schválené rámcové směrnice. Sekretariátem Konvence světového dědictví je zvláštní sekretariát UNESCO pro Světového dědictví; sekretariát světové sítě BR je v Divizi ekologických věd UNESCO v Paříži.

J. Jeník: Domnívám se, že těžiště Konvence světového dědictví je ve stavebních památkách a artefaktech všeho druhu; že je poněkud nešťastné, že se s touto Konvencí spojují i některé objekty ryze přírodního charakteru (jako např. Velký kaňon v Coloradu). Je pochopitelné, že na seznam Světového dědictví se dostala krajina značně modifikovaná lidskou rukou, jako je v České republice lednicko-valtický areál na jižní Moravě. Naopak, Třeboňsko je plným právem BR, poněvadž obsahuje jádrové zóny plně kontrolované přírodními procesy. Kterákoliv kategorie v sobě zahrnuje vysoké ohodnocení a zájem světového společenství a rozhodně nelze schvalovat pokusy o zařazení jednoho fenoménu pod dvě různé kategorie.

J. Robertsonová-Vernhesová: V polovině 80. let probíhal pozvolný kvantitativní nárůst počtu BR i států přihlašujících nové BR. Byla to etapa přehodnocování funkčnosti stávajících BR a nastoupených nových trendů v ochraně životního prostředí i priorit celosvětové politiky. Oživení zájmu o BR nastalo po Konferenci OSN v Riu de Janeiro r. 1992. Celkově je na konci roku 1997 zařazeno do Světové sítě BR 352 lokalit patřících do 87 zemí; nejnověji se připojila Litva, Nikaragua a Kambodža. Významná je skutečnost, že na vyžádání Norska byla ze Světové sítě vyškrtnutá BR na Špicberkách; důvodem je skutečnost, že jde o území zcela neosídlené, a tedy bez významné interference lidí a přírody. Důležité však je to, že se pozvolna mění i aktivity a charakter nově přibývajících BR. Přijímány jsou území s větší plochou a s větší ekosystémovou a socioekonomickou komplexitou. Např. BR Mata Atlantica v Brazílii překračuje hranice 8 federálních států a tvoří souvislý koridor kolem mořského pobřeží. Významné jsou například BR spojující krajiny podél velkých řek (např. nová BR Flusslandschaft Elbe zasahuje do pěti spolkových zemí Německa).

J. Jeník: Jaké jsou osobní zkušenosti a zážitky dlouholeté pracovnice sekretariátu MaB?

J. Robertsonová-Vernhesová: Netajím se celkovým uspokojením ze své práce. Na světové konferenci v Seville byla ohlášena přednáška o bilaterální BR na hranicích Mexika a USA. K velkému překvapení posluchačů na malé pódium vystoupilo 6 přednášejících: 2 Mexičané, 2 Euroameričané a 2 Indiáni. Společně popsali činnost a strategii své BR a sklidili úspěch právě za to, že skloubili civilizační rozvoj multikulturní společnosti s ochranou místní přírody. A naše problémy a smutky? Bývá někdy zklamá-

na, když si výjimečně někdo vykládá naši organizační práci jako zasahování do vnitřních záležitostí – ať již regionálních nebo národních. Základním posláním UNESCO je spolupráce všech národů, a právě program MaB usiluje o ochranu světové biodiverzity

a setrvalý rozvoj přírodních zdrojů v regionálním i světovém měřítku. Administrativní a politické hranice států a národů nejsou v takovém programu to nejdůležitější.

Děkuji Vám za rozhovor a přeji hodně úspěchů

Jan Jeník

EKOTOPFILM '97

Vlaňajší Medzinárodný festival odborných filmov, televíznych a videoprogramov **EKOTOPFILM '97**, zapísal do svojej histórie už 24. ročník. Rozhodujúcim dôvodom, vďaka čomu sa darí už štvrtstoročie organizovať podujatie, ktoré je nielen najstarším filmovým festivalom na území našej republiky, ale aj najstarším svojho druhu na svete, je trvalá aktuálnosť základnej myšlienky festivalu. Je ňou snaha o technologické a ekonomické skĺbenie vývoja ľudstva v záujme trvalo udržateľného rozvoja, teda snaha sústrediť maximálnu pozornosť na rozhodujúce problémy nášho života, či už z hospodárskej, priemyselnej alebo humannej oblasti a na možnosti ich riešenia práve z tohto zorného uhla.

Dnes je termín *trvalo udržateľný rozvoj* veľmi populárny, no pred 24 rokmi boli organizátori festivalu jeho priekopníkmi. Darí sa im na Slovensko každoročne prinášať najnovšie informácie z databanky vedeckotechnického vývoja a progresu, ktoré ponúkajú nové možnosti riešenia problémov, nové materiály, technológie, ale sú i zdrojmi nápadov a konkrétnych riešení, impulzom pre vznik nových výrob a pod., s možnosťou prijaté informácie okamžite konzultovať so špičkovými odborníkmi, domácimi i zahraničnými. Dokonca i bez akýchkoľvek finančných nákladov – festival je bezplatne otvorený pre každého.

Hoci festival vznikol v období tvrdej normalizácie (1974), vďaka dlhodobej stabilite, štýlu práce a korektným vzťahom získal vysoký medzinárodný kredit. V súčasnosti má viac ako 5000 partnerov v 36 krajinách, čo sa, samozrejme, odráža na každoročnej účasti. Vlaňajší 24. ročník privítal 171 titulov (filmov, televíznych programov a videoprogramov). Výberová komisia z nich takmer dve tretiny zaradila do medzinárodnej súťaže. Táto súťažná kolekcia bola poriadnym sústom pre medzinárodnú porotu. Predsedom poroty bol prof. RNDr. Jozef Krcho, DrSc. a na jej práci sa zúčastnili odborníci z Francúzska, USA, Nemecka, ČR a SR. Na základe jej verdiktu získal Veľkú cenu EKOTOPFILM-u '97 – Cenu Ministerstva zahraničných vecí SR – nemecký program *"Quarks & CO: Ein Vulkan erwacht* (Quarks & CO: Vulkán sa prebúdzá k životu), ktorý do súťaže prihlásila spoločnosť WDR z Kolína nad Rýnom. Celkovo bolo udelených 10 štatutárnych cien (hlavné ceny v jednotlivých kategóriách, ceny riaditeľa festivalu, primátora mesta Žilina a medzinárodnej poroty) a ďalšie ceny odborných garantov a oficiálnych partnerov. Potešiteľný je fakt, že medzi ocenenými boli aj 3 slovenské diela – 2 programy STV Bratislava: *"Hlavátka podunajská"* režiséra Ludovíta Hanáka a *"V šere horských smrečín"* režiséra Zdena